

култура и духовност на нацията". Напълно верни са и изводите, които авторката прави при съставката между Яворов и Лилiev, обяснявайки причините за изчерпването и замлъкването на последния. Но тя не пропуска да отбележи и значителната промяна в цялостното развитие на поета, която е очевидна още в цикъла „Париж“ (1912 г.) и е най-ясно доловима в последния му цикъл „При морето“ (1934 г.). В края на своя труд авторката не пропуска да отбележи огромния принос на Н. Лилiev в развитието на новата българска култура и като драматург на Народния театър, и като преводач. Важни са и наблюденията ѝ за приноса на българския вариант на символистичното направление за по-сетнешния развой на българската литература.

В някои твърдения на Елка Константинова, като например за причините за бързото из-

черпване на западните и руските символисти (с. 34) или за това — на какво се дължи „засиленият нравствено-хуманистичен патос“ в стиховете на Яворов и Лилiev (пак там), не са разкрити всички причини, а само някои, и то не най-съществените. Но това се дължи по-скоро на стремежа към съблюдаване на обема на подобно изследване. В случая много по-съществени са характеристиката, която авторката прави на поезията на Николай Лилiev и открояването на спецификата на българския вариант на символистичното направление, както и подчертаването на неговия принос.

Книгата на Елка Константинова завършва с изчерпателен животопис, който е удобен и подръчен справочник за всеки, който се занимава с творчеството на Лилiev.

Светла Гуляшка-Балканска

„СЛАВЯНСКИТЕ ЛИТЕРАТУРИ В БЪЛГАРИЯ. ПРОБЛЕМИ НА РЕЦЕПЦИЯТА“, сборник. С., изд. на Софийския университет, 1988. 351 с.

Рецепцията на славянските литератури в България и на България в славянските литератури е връстница на научната славистика. И ако през Възраждането произведенията с българска тематика в генетически родствените ни литератури превиншават преводите от тях на български, след Освобождението интересът към художественото творчество на поляци, чехи, словаци, сърби, хървати и словенци става все по-интензивен. В края на века славянските литератури се изучават в нашите средни училища, а с основаването на софийската Алма Матер заемат място сред университетските дисциплини, преподавани и до днес. Благодарение на творческата всеотдайност на няколко поколения преводачи на български език вече са представени почти всички значителни славянски автори. Но с течение на времето огромният брой преводи и съпровождащите ги разпознавателни изследвания парадоксално превърнаха безспорните си достойнства поотделно в липса на системност като цяло. С методологическото си и гносеологическото износване единственият български ориентир в славянската словесност — „Очерци по история на славянските литератури“ (1958—1963) от Ем. Георгиев — открил необходимостта натрупаната в продължение на повече от столетие фактография да прерасне в систематизирана фактология.

Целенасочените усилия на нашата университетска и академична славистика през последното десетилетие вече дават резултати. Излезе на печат първата българска „История на чешката литература“ (1986—1989) от Ив. Павлов, В. Тодоров и Хр. Балабанова, появиха се частични синтеси на полската и южнославянските литератури: „Пътят на едно Възраждане“ (1987) от Б. Биолчев (рецензирана от сп. „Литературна мисъл“) и „Сходни процеси и явления в литературите на балкански-

те славяни“ (1988) от Л. Кирова, предстои издаването на „Речник на славянските писатели“.

Впечатляващо място в тази поредица заема и появилото се в навечерието на X международен конгрес на славистите колективно изследване „Славянските литератури в България. Проблеми на рецепцията“. След опита на Боян Пенев да насочи преводите от полски с оглед на нуждите на българския литературен процес, това е първото мащабно проучване на рецепцията, съобразено преди всичко с историята и историческата поетика на нашата литература. В хронологическо отношение сравнително малобройният петнадесетчленен колектив е обхванал периода от раннохуманистичните славянски литератури до 70-те години на нашия век, а в пространствено — предимно полската, чешката и сръбската литератури и „кооптираните“ към тях моменти от рецепцията на източнославянските литератури у нас. Сборникът е композиран върху принципите на временната последователност и зоналната подялба на материала, като известно изключение правят началните статии, разглеждащи важни методологически и теоретически въпроси на рецепцията и превода на славянските литератури в България.

В краткия предговор и първата статия „Славянската литературна рецепция и историята на българската литература“ съставителят на сборника Боян Ничев очертава изходните методологически позиции и крайната цел на колективното изследване. Той съпоставя вътрешнонационалната рецепция (доста оскъдно проучена), установяваща „социалната съдба на художествения феномен“, с рецепцията на славянските литератури у нас, които „представляват пръв етап по пътя на нашата литература към европейските и същевременно по пътя на нейното собствено

самопознание". Оригиналото творчество отразява реалното състояние на литературния процес, а преводното — състоянието, към което се стреми. Рецепцията на чуждия литературен опит поддържа „напряжението“ върху литературната творба и хоризонта на очакване“ и стимулира художествения прогрес. Историята на рецепцията е част от историята на българската литература и нейното фактографиране и осмисляне с оглед на националния ни литературен процес е изключително необходимо. За тази цел Б. Ничев разглежда някои въпроси, свързани с апарата на рецепцията, и се спира по-подробно върху превода като основна рецепционна институция. Той разработва естетико-историческа периодизация на историята на българския превод (адаптация, информация, интерпретация), прави преглед на по-важните рецепционни центрове и застъпва мнението, че изтъкнатите дейци в областта на превода (Б. Пенев) са активни участници в литературния процес. Б. Ничев отделя внимание на проблемите на рецепционната настройка, връзката на рецепцията с националната историческа поетика, развитието на категорията „художественост“ и други въпроси, свързани с проникването на славянските литератури в България.

Тезисите на Георги Минчев „За спецификата на раннохуманистичните славянски литератури“ не са пряко свързани с българската рецепционна насоченост на сборника, но, макар и по аналогия, някои техни положения биха могли да се приложат при изследването на нашата литература. В съответствие с натрупания през последните десетилетия огромен теоретичен и конкретен изследователски опит авторът се насочва към ранноренесансовите явления от нови методологически позиции. Той поставя въпроса, че ако „полските и хърватски хуманисти подражават на античността и античните поетики, (...) в такъв случай подражателно е и италианското изкуство от XV век“. Авторът обръща голямо внимание на „идеологизирането на филологията“ и пречупването на науката и изкуството през призмата на граматиката, но прави това единствено с оглед на класическите езици, а в „идеологизирането“, дори на този ранен етап, се съдържа и преориентирането към народностните езици. Г. Минчев изключва от изследването си чешката литература (мотивацията е представена в обстойна бележка под линия), а с нея и реформационното ускоряване на художествените творби на роден език, които са не само предпоставка, но предмет и средство на разбираната в съвременния смисъл рецепция.

В статията си „Рецепция русското барокко Болгарският възрождение“ Людмила Боева по дедуктивен път се насочва от европейския през славянския към руския барок и неговото отражение в българската възрожденска литература. Тя се спира върху генезиса и утвърждаването на термина „барок“, прави преглед на становищата „за“ и „против“ барока и бароковите елементи в литературните ис-

тории на Русия и България и маркира влиянието на руския барок върху т. нар. „даскалска поезия“ в първите десетилетия на XIX в. у нас. По-обстойно изследователката проследява интереса към Дмитрий Ростовски, Симеон Полоцкий, Стефан Яворски, Теофан Прокопович, Михаил Ломоносов и Гаврила Державин и тяхното предимно правоучително-богословско и научно-педагогическо вписване в многоликия литературен процес. Въпреки че това не заема централно място в изследването и, Л. Боева обръща внимание върху руското посредничество при рецепцията на М. Орбини в България, с което запълва появилия се в сборника вакуум между раннохуманистичния и възрожденския период. Сам по себе си въпросът за опосредстваната, но много плодотворна рецепция на „Царството на славяните“ в родната ни историографска литература заслужава по-голямо рецепционно и литературно-историческо изясняване.

Лидия Терзийска показва, че „рецепцията на украинската литература в България е в тясна зависимост от своеобразностите на проблемите на българския обществен живот“ („Проблеми на рецепцията на украинската литература в България през периода до Първата световна война“) и представя главно посредническата роля на Л. Каравелов, Р. Жинзифов и М. Драгоманов за запознаването на нашия читател с творчеството на Тарас Шевченко, Марко Вовчок и други украински писатели. Тя посочва влиянието и реминисценциите на украинската словесност върху възрожденската ни литература и интереса, проявяван към българското освободително движение в земите на Запада Украйна.

В изследването си „Литературна рецепция, литературно влияние и превод“ Христо Дулевски разглежда изброените компоненти на междулитературния процес като фактори за формиране на нови художествени структури. Първата част от статията е посветена на общи методологически и терминологически въпроси (ролята на приемащата страна, необходимостта от „насрещни течения“, разграничаването на влиянията, подражанията и плагиата при междулитературното общуване), втората — на конкретни влияния на съветската култура върху наши писатели (Кр. Кюлявков и Кр. Пенев), а третата — на дейността на Д. Методиев като преводач на поемата „Шир след шир“ от Ал. Твардовски и ролята на „изкуството на превода в по-нататъшното развитие на литературата ни като цяло“.

Част от авторския колектив засяга различни аспекти на рецепцията на творби в мерена реч, а Р. Кунчева и П. Велчев съсредоточават изцяло вниманието си върху теорията, методологията и практиката на стихотворния превод. В изследването си „За стиха на преводната поезия през втората половина на XIX в. и началото на XX век“ Рая Кунчева чрез преводи от Негош, Пушкин, Шевченко Мицкевич, „Слово о полку Игореве“, „Кралевдоворския ръкопис“ и много други славян-

ски и неславянски автори и произведения проследява „в диахрония различните преводачески решения, които е получил въпросът за предаване на отделните типове стихосложение в българската поезия“.

В тезисите си „За някои особености при превода на поезия от руски на български“ Петър Велчев конкретизира засегащите от Р. Кунчева проблеми върху материал от класическата руска поезия. Без да се съобразява с авторитета на утвърдени и утвърждаващи се преводачи, в теоретико-методологически план той се спира на най-често срещаните трудности и слабости в преворвяването на поезия от най-близкия ни славянски език, съдържащи се накратко между „буквализма — детската болест на стихотворния превод“ и безкритичното съчинителство. Като се позовава на многобройни примери, почерпани от сравненията на два и повече преводи на една и съща творба, а доста често — и на свои преводачески постижения, П. Велчев представя една „непълна, разбира се, система от практически положения, възникващи в самия процес на преводаческата работа“.

Изследването на Иван Павлов и Величко Тодоров „Рецепцията на чешката литература в България и сравнителното изучаване на българската литература“ е единственото в сборника, проследяващо и анализиращо проникването на художествени ценности на близък славянски народ в литературата ни от възникването ѝ до наши дни. Двамата автори смятат, че е напълно моментът от статистиката на рецепцията („какво, кога, къде, от кого и колко се превежда“) да се формулира рецепционната настройка, а успоредно с нея — и рецепционната естетика на българския литературен процес. С оглед на сравнителното изучаване на нашата литература при съставянето на периодизацията на проникването и усвояването на чешки литературни единици у нас авторите са се съобразили с исторически променливия характер на междулитературните взаимоотношения и „със закономерностите и вътрешните структурни особености в развитието на литературата-реципиент“. Ив. Павлов и В. Тодоров маркират доминантите на обособените от тях пет периода (с горни граници: края на XVIII в., 1878 г., 1918 г., 1944 г., 1982 г.) и в тезисна форма представят не само изводи, но и предложения, които в повечето случаи представляват програма за бъдещи проучвания на функционално усвоеното (а също и на невъзприетото) от достигналата до наши творци чешка литература.

Рецепцията на чешката литература през междувоенния период (трети в периодизацията) е изчерпателно проследена и обобщена от Хр. Балабанова и В. Тодоров още върху страниците на рецензирания сборник. Статията на Балабанова „Литературна рецепция и художествен превод“ (с оглед на възприемането на чешката литература между двете световни войни) започва с теоретични разсъждения върху апарата на контактологията и преци-

зирането на термините „рецепция“, „влияние“ и „художествен превод“. По-късно изследователката скицира „диалога между българската литература и европейското литературно развитие в периода на „Мисъл“, синхронизирането между българската и европейската литература през 20-те и 30-те години и пътя, който изминава преводът на чешката литература в България от Възраждането до разглеждания период. От позициите на решаващата роля на приемащата култура Хр. Балабанова анализира конкретните опозиции „автор, оригинал—преводач, превод“ и значението на превода от чешки за обогатяването на художествената структура на нашата литература.

Към същия период, но от повече гледна точки се насочва и Величко Тодоров. Неговото изследване „Чешката литература в България през 20-те и 30-те години“ е образец на задълбочено и всеобхватно проучване на присъствието на определена литература в чуждозична среда през даден хронологичен отрязък. Чрез множество примери изследователят-бохемист опровергава наложеното мнение, че „преводите от чешката литература (по време на буржоазна България — б. м., П. К.) се броят на пръсти“ и предлага оригинално трихотомно (литературнокритическо, литературноисторическо и преводно) конкретизиране на чешката литература посредством появилите се на български език сведения за нея. Тодоров доказва, че действителната рецепционна картина е по-пъстра от маркираната до този момент пряка подчиненост на литературната иманентност на официалната обществено-политическа ориентация. В общи линии резултатите от направената конкретизация могат да бъдат „затворени“ между полюсните констатации, че през междувоенния период у нас са възприети ненационални (предимно чешки) представи за чешкия литературен процес и че, макар и в редки случаи (Неруда—Багряна), единици на предаващата литература са усвоени „по органичен път“ от приемащата страна.

„Рецепцията на полската поезия в България и Чехия през 20-те години на нашия век“ от Катя Митова е единственото в сборника изследване, съпоставящо едновременното проникване на дадена литература у нас и в друга страна. Въз основа на статистически данни вниманието е пренасочено от преводите на полска литература в Европа към рецепцията на полска поезия в България и Чехия. Според авторката общият знаменател за двете литературно-рецепционки е тежението им към романтизъм. Докато при чехите голямото количество преводи (само от Мицкевич те са 300) са естествено стимулирани от по-пасивната в миналото социална ангажираност на чешкия романтизъм и изгледят компенсаторна функция, то при българите рецепционната стратегия на Боян Пенев изкуствено ги манипулира с оглед на настоящето и бъдещето. В заключение К. Митова показва, че вследствие на рецепцията на полската роман-

тична литература през 20-те години на ХХ в. „много скоро българската поезия, обвинявана от Боян Пенев в неверие в силата на поетическото слово, в подценяване на творческото священодействие, ще го опровергае“ чрез появата на септемврийската поезия.

„Страниците от историята на рецепцията на полската поезия у нас“ от Калина Бахнева съдържат изследванията: „Преводачески метод и еволюция на художественото мислене (сравнителен анализ на преводите на „Кримски сонети“ от Ив. Вазов, К. Христов и Д. Габе)“ и „Блян за епос (Вазовата преводаческа интерпретация на епигота към „Пан Тадеуш“)“. В първата част Бахнева, в противовес на синхронния подход на Б. Пенев, се насочва към изброените преводи от гледна точка на усъвършенстващото се национално литературно мислене, компонент от което е и художественият превод. Повтарящите се интерпретации на „Кримски сонети“ не са езиково осъвременяване и актуализация, а свидетелство за динамиката на историческата ни поетика. Посредством преводите на Вазов и Д. Габе е илюстрирана функционалната връзка между преводна и оригинална литература. С преводите си Вазов създава „национална сонетна традиция“, а благодарение на успехите на оригиналната българска литература (Славейков, Яворов) Д. Габе „охудожествява“ преводната поезия. К. Бахнева скицира и предопределената обществено-историческа и иманентно-литературна избирателност на тримата преводачи: Вазов дава приоритет на патриотизма, К. Христов — на източните мотиви, а Д. Габе — на самотата. Като преход към втората част на изследването на Бахнева ще споменем своеобразния „блян за екзотика“ на К. Христов. Наред с всичко посочено поетът-преводач вероятно е желал да компенсира отсъствието на източни мотиви в романтичната, а и в по-късната ни литература, която за разлика от европейската се старее не да се доближи, а да се разграничи от Изтока. В „Блян за епос“ авторката проследява „крачките“ на Вазов по пътя към епоса. И ако в оригиналното му творчество те са „Немили-недраги“ и цикличността на „Епопея на забравените“, в преводческата му дейност тяхната последователност е още по-отчетлива: избор на преобладаваща епическа структура на „Българска христоматия“ — „баладичния епос“ „Алпухара“, епигота към поемата „Пан Тадеуш“.

В проучването си „Хенрик Сенкевич (характерни особености на рецепцията му в България)“ Магда Карабелова-Панова, като проследява хронологията на Сенкевичовите преводи и съпровождателите ги литературно-критически материали, разкрива, че приемът на големия полски романист в полска и българска среда се осъществява чрез идентични механизми (мартирологични, формулата „За подкрепа на сърцата“) и „формира и утвърждава полския стереотип в представите на българина“. Авторката търси предимно социално-психологическите очертания на рецепцията и затова неидишната от истинност констатация,

че рецепцията на Сенкевич в България не се е превърнала във влияние, в края на изследването звучи малко априорно.

Върху присъствието на един автор в нашата преводна литература съсредоточава силата си и Енчо Мутафов. Както подсказва самото заглавие „Разказ и есе във взаимно наблюдение (въпреки на рецепцията на Андрич)“, той се насочва към жанровата неопределеност в творчеството на Нобеловия лауреат, причината за която „е много специфична: удвояване на платформата в гледната точка“. Субектът на изследването се стреми да се доближи до есенциалния изказ на изследвания обект и успява да постигне „жанрова замъгленост“. Често отправяните към преводачите на Андрич призови за прецизност важат и за самия автор, за да могат оригиналните му наблюдения да достигнат до читателите по по-ярък път.

В изследването си „Сръбската реалистична проза и литературният процес у нас в края на ХІХ и началото на ХХ в.“ Даниела Евстатинова обособява две части, чиято условна граница е смяната на столетията, а същинска — обществено-политическите и културни промени в България и Сърбия в самото начало на века. Авторката доказва, че рецепцията в преобладаващата си част се дължи на многобройните литературни и извънлитературни типологически сходства в развитието на двете съседни страни, а само в редки случаи спорадично запълва „необходимите за рецепционното приемане свободни валенци на нашата литература“. Д. Евстатинова е единствената изследователка в сборника, която разглежда литературното движение в двупосочен план (Л. Каравелов в сръбската литература) и по този начин загатва, че в крайна сметка ефективността на рецепцията се определя и от количеството и качеството на българския литературен експорт — втората стрелка на „хронологичния часовник“, свързващ българската литература със световната.

От направения преглед се вижда, че единствено рецепцията на чешката литература е представена в по-системен вид. Във вертикално отношение (количество периоди) и хоризонтално (количество автори) полската и сръбската литератури не са изследвани достатъчно, а наличието на руски и украински автори не може да компенсира пълното отсъствие на малките западно- и южнославянски литератури. Наложително е проучването на груповата рецепция на автори чрез сборници и особено чрез историографии, които не само компенсират асинхронната рецепция, но и осезателно формират литературоведското мислене. Желателно е успоредно с откриването на рецепционните единици да се търси и тяхното усвояване или неприемане.

Разбира се, не е възможно върху 350 страници да бъде представена цялостната рецепция на няколко от най-превежданите у нас литератури. Затова последните редове не са критика, а пожелания към бъдещите изследвания в тази област. Сборникът е факт и не-

Говата заслуга е безспорна — той е първият осъзнат, добре премислен и целенасочен опит да бъде изработен рецензионен модел на българската литература. Сборникът е и предизвикателство. Не е нужно (подобно на натрупаната славистична книжнина) да се чакат пълни изследвания, за да се пристъпи към тяхното

обработване. Направените проучвания са напълно достатъчни, за да могат не само славистите, но и историците и теоретичите на българската литература да погледнат събрания материал от гледна точка на родния литературен процес.

Панайот Карагьозов

МЕЖДУНАРОДНА НАУЧНА СЕСИЯ ПО СЛУЧАЙ 250-ГОДИШНИНАТА ОТ РОЖДЕНИЕТО НА СОФРОНИЙ ВРАЧАНСКИ

На 27 и 28 май 1989 г. във Враца се състоя международна юбилейна научна сесия по случай 250-годишнината от рождението на Софроний Врачански. Организатори на сесията бяха БАН, Комитетът за култура и Общинският народен съвет — Враца. В работата на научната сесия участваха литературоведи, историци, езиковеди, езииковеди, библиографи от София, Пловдив, Враца, Търново, учени от СССР, Полша, Унгария и Гърция. Изнесените 28 доклада и научни съобщения очертаха разпосочените изяви на Софроний като общественик и книжовник в широкия контекст на духовните търсения на епохата.

Пленарното заседание откри др. Асен Недялков — председател на Общинския народен съвет в гр. Враца. След като разкри накратко заслугите на юбилея в изграждането и осъществяването на българската културна и литературна история, проф. д-р Дочо Левков — председател на пленарното заседание, даде думата за приветствие на председателя на Президиума на БАН акад. Бл. Сендов. Изразявайки благодарност към участниците в сесията, акад. Сендов подчерта, че ръководството на БАН особено държи на предстоящата научна изява, както заради собствената значимост на Софрониевото дело, така и поради факта, че още първите учредители на днешната Българска академия на науките са посветили немалка част от научните си занимания на проучване книжовното наследство на Софроний Врачански.

Докладите на заседанието отразиха значими моменти от дейността на възрожденца. В доклада си проф. Крумка Шарова насочи към приносния характер на Софрониевото дело в историята на българската култура, към ролята му на основоположник на идеи, дали облик на освободителните борби на българите по време на цялото Възраждане. Интерес предизвика докладът на проф. д-р Людмила Горина (СССР) „Софроний Врачански и българското просветителство“, в който „Житие и страдания...“ бе разглеждано като съставна част от траката за трите религии.

Проф. д-р Веселин Трайков проследи отношенията на приемственост между Софроний

и Г. С. Раковски. Това позволи осмислянето на делото на бележития българин от гледна точка на историческата перспектива. В доклада на ст. н. с. П. ст. Божидар Райков „Паисий и Софроний“ книжовното наследство на Софроний бе съотнесено към делото на неговия пряк предходник — Паисий Хилендарски.

Свързани по проблематика, засягаща връзките на Софроний с руската литературна традиция и среда, бяха докладите на проф. Н. Дилевски и доц. Людмила Боева. Проф. Дилевски се спря на руските преводи на житието на Софроний през XIX век. В доклада си доц. Боева разкри контактите на Софроний с руската книжовна традиция.

Неизследван до момента проблем — книжовното наследство на Софроний, издадено в унгарските печатници — бе предмет на доклада на проф. д-р Йозеф Бьорей (Унгария). В доклада на проф. д-р Славомир Калемка (Полша) „Йоахим Лелевел — историк на епохата на Просвещението и романтизма при славяните на Балканския полуостров през средните векове“ бяха очертани някои насоки в изясняването на духовната атмосфера на времето.

В своята заключителна оценка за пленарното заседание проф. Д. Левков подчерта успешния „старт“ на научната конференция.

Второто, следобедно заседание откри проф. Кр. Шарова. Един от основните проблемни центрове в него бе изявата на Софроний като общественик. Докладът на проф. д-р Ж. Авджиев запозна с дейността на възрожденца в Карнатския край. Ст. н. с. Стефан Дойнов проследи политическата дейност на Софроний, качествата му на дипломат и идеолог. В доклада си „Враца, врачани и Софроний Врачански“ Валерия Тарашоева разгледа проявите на епископа-реформатор, политик и дипломат на фона на икономическия, политическия и духовен живот във Враца в края на XVIII и началото на XIX в. Уточнения по установяването на родословното дърво на Софроний направиха в доклада си Петър Чолов. С интерес бе посрещнат докладът на Св. Страшимирова „Гражданските значения на моралните слова в „Неделник“ на Софроний Вра-